

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Michal Čermák

**Srovnání vývoje německé a sovětské části
rozděleného Polska od roku 1939 do roku 1941**

Bakalářská práce

Praha 2010

Autor práce: **Michal Čermák**

Vedoucí práce: **PhDr. Jaromír Soukup, Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2010

Hodnocení:

Bibliografický záznam

ČERMÁK, Michal. *Srovnání vývoje německé a sovětské části okupovaného Polska*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, 2010. 43 s. Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Jaromír Soukup, Ph.D.

Anotace

Bakalářská práce „*Srovnání vývoje německé a sovětské části okupovaného Polska*“ pojednává o vývoji v Polsku od jeho napadení v září 1939 až do vojenského útoku Německa na Sovětský svaz v červnu 1941. Porovnává praktiky nacistů a bolševiků v německém a sovětském záboru z hlediska vlastního vojenského útoku, eliminace ideových nepřátel, vysídlování, plánů do budoucna a dopadu na obyvatelstvo. Cílem práce je dokázat, že i když se nacisté a Sověti zaštiťovali ideologiemi, které byly na první pohled protichůdné, jejich společným cílem byla snaha zcela potlačit polskou národní identitu.

Annotation

The bachelor's thesis „*Comparison of German and Soviet part of divided Poland from 1939 till 1941*“ deals with the evolvement of Poland, starting with the German and Soviet attack in September 1939 and ending with the German assault of the Soviet Union in June 1941. It compares the practics of Nazis and Bolsheviks in their parts of the divided Poland, in terms of military ofensive, elimination of the ideological enemies, expatriation, future plans and impact on the population. The aim of the bachelor's thesis is to prove that although the Nazis and the Bolsheviks were using ideology which seemed to be antagonstic, their common objective was the complete extinguishment of the Polish national identity.

Klíčová slova

Polsko, Poláci, nacisté, Sověti, oběti

Keywords

Poland, Poles, Nazis, Soviets, casualties

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 17. května 2010

Michal Čermák

Obsah

Úvod.....	7
1.Vojenský útok.....	9
2. Eliminace ideových nepřátel.....	18
3. Vysídlování obyvatel.....	27
4. Plány nacistů a bolševiků do budoucna; dopad okupace na původní obyvatele.....	30
Závěr.....	32
Summary.....	36
Seznam literatury.....	37

Úvod

Tato práce se zabývá problematikou agrese Německé říše a Sovětského svazu vůči Polsku. Jejím cílem je porovnat postupy, které na území rozděleného státu nacisté a bolševici používali. Jejich aktivity v Polsku v letech 1939-1941 poskytují výjimečný materiál pro komparaci obou totalitních režimů, neboť jde o srovnání ve stejném čase a na stejném místě. Představitelé obou dvou totalitních systémů se zaštitovali zcela jinými argumenty, ale v jejich činech lze vyzorovat mnoho společných znaků.

Ony zmíněné znaky lze spatřit v několika oblastech. Ať už ve vojenském útoku na polský stát, tak zejména v likvidaci určitých vrstev obyvatel zaniklého Polska, v procesech vysídlování zdejších obyvatel a v potlačování polské národní identity.

Smyslem této práce je dokázat, že oba dva režimy měly stejný cíl. Vymazat polský národ z dějin a to buď metodou postupné asimilace, a nebo eliminace, ať už vysídlením, nebo metodou nejkrajnější, fyzickou likvidací. V plánech Adolfa Hitlera i Josifa Vissarionoviče Stalina na budoucí uspořádání Evropy neměl svobodný polský národ místo.

Nacistické Německo si se Sovětským svazem v letech 1939-1941 poměrně dobře rozumělo, což lze vysledovat nejen na příkladu Polska. Tento fakt zmiňuji z toho důvodu, že Sovětskému svazu bývá často k dobru přičítáno, že se největším dílem zasloužil o porážku hitlerovského Německa. To je čistě z hlediska vojenských statistik pravda, ale tuto skutečnost je třeba vnímat v kontextu toho, za jakých podmínek Sovětský svaz do války proti nacistům vstoupil. Stalo se tak až po přímé vojenské invazi německých armád na jeho území. Do té doby Stalin proti Hitlerovi nevyvíjel vůbec žádné aktivity a snažil se s ním spolupracovat a touto spoluprací co možná nejvíce posílit velmocenské postavení svého impéria. Navíc nové pořádky, které noha sovětského vojáka přinesla po skončení Druhé světové války do východní a části střední Evropy, neznamenal pro tento region svobodu; naopak znamenaly vazalství a podřízenost. Proto je třeba uctívat památku mnoha miliónů padlých vojáků Rudé armády, ovšem přistupovat s maximální střízlivostí k okolnostem, které dotlačily Stalina a jeho soudruhy z vedení Vsesvazové komunistické strany se do války proti Německu zapojit.

Otázka vývoje v rozděleném a dočasně zaniklém Polsku je poměrně dobře probádána. O něco více informací se dochovalo o postupech nacistů; dostat se do

sovětských archivů bylo o mnoho obtížnější z logického důvodu, neboť zatímco nacistický režim padl pár let po vypuknutí Druhé světové války a invazi do Polska, Sovětský svaz se zhroutil až o mnoho desítek let později a po celou dobu nepodával o problematice Polska z let 1939-1941 téměř žádné informace (a pokud podával, tak velmi často zfalšované). Až se vznikem Ruské federace, jakožto největšího a nejdůležitějšího nástupnického státu SSSR, přišlo jisté tání a odtajnění jednotlivých dokumentů.

V dnešní době je téma historie Polska po jeho rozdělení velice aktuální. Němci své zločiny ihned po válce přiznali a německá veřejnost o nich měla jisté povědomí. Rusko se naproti tomu jen velmi neochotně přiznalo ke zločinům, o kterých rozhodli sovětsští vůdci a provedli je vykonavatelé zejména z řad tajných služeb a také armády.

Novou dynamiku do vypořádávání se s minulostí přinesla nedávná letecká tragédie, při které zahynulo téměř sto předních představitelů současného Polska, mezi nimi prezidentský pár, politické, vojenské a kulturní elity a dokonce i pozůstalí po obětech sovětských represálií. Ruské politické špičky po tomto neštěstí mluví o sovětských zločinech o mnoho otevřeněji, než tomu bylo v minulosti a i do povědomí ruského veřejného mínění, v němž se ještě nezdá vyskytuje jednoznačná adorace Stalina, který přitom nesl osobní zodpovědnost za sovětské zločiny, proniká o sedmdesát let starých událostech daleko více informací.

Ke zkoumání tohoto tématu jsem zvolil metodu komparativní případové studie. Prvním případem je postup nacistů při dobývání a následné okupaci Polska. Druhým případem je paralelní činnost Sovětů.

Použitá literatura se dá rozdělit do tří skupin. Do první skupiny patří tituly, které se přímo zabývají vojenským útokem na Polsko a detailně popisují válečné operace. Druhou skupinu tvoří tituly, které se věnují okupační moci a popisují její instituce, případně činy, které okupanti spáchali. Tyto činy mohou být i součástí nějaké širší problematiky, která se netýká pouze Polska; jako třeba holokaust. Ve třetí skupině jsou sumarizační tituly, zabývající se nacismem a komunismem

1. Vojenský útok

Vpád na území Polska započal v pátek 1. září 1939. Německá armáda k tomuto účelu vyčlenila značnou vojenskou sílu. Velitelství Wehrmachtu soustředilo na polské tažení 60 divizí o celkovém počtu 1 850 000 mužů, 11 000 děl, 2 600 tanků, 1 500 bojových letounů (z toho 1 000 bombardérů) a silné válečné loďstvo (2 bitevní lodi, 3 „kapesní“ obrněnce, 2 těžké a 6 lehkých křižníků, 22 torpédoborců, 10 doprovodných lodí, 52 ponorek, 32 doprovodných minolovek, nepočítaje 2 staré bitevní lodi a řadu menších lodí) [Richter 2004: 200]. Samotnému útoku předcházelo několik „polských provokací“, které byly ve skutečnosti v režii jednotek SS, převlečených do polských uniforem. Tím nejznámějším je zcela jistě přepadení vysílače v Glivicích, o kterém odvysílal německý rozhlas první zmínku 31. srpna ve 22.30 [Irwing 2000: 242].

Vojska pod velením generála Walthera von Brauchitsche byla rozdělena do dvou skupin armád. Skupině „Sever“ velel generál Fedor von Beck a skupině „Jih“ generál Gerd von Rundstedt [Richter 2004: 200].

Celková síla polské armády v podvečer války činila 540 000 mužů. Po všeobecné mobilizaci se tento počet měl zvětšit až na 1 500 000, ovšem díky jejímu neustálému odkládání byla vyhlášena až 30. srpna a v den německého útoku se v západních oblastech Polska nepodařilo soustředit ani polovinu plánovaných svazků. Poláci měli k dispozici 1 900 děl a minometů, 700 protitankových kanónů, 16 tanků, 400 letounů, 4 torpédoborce, 5 ponorek a 1 minonosku. Z celkového počtu 30 divizí bylo 21 pěších, 8 jezdeckých a pouze 1 motorizovaná. Polské armáda měla minimum protiletadlových zbraní [Richter 2004: 209].

Je tedy zcela evidentní, že polská armáda byla oproti útočnickům v naprosto katastrofální nevýhodě. Kvantitativní nedostatky ve vojenské technice byly ještě umocněny nedostatky kvalitativními. Zatímco německé tanky, děla a letadla patřily k těm nejlepším ve své době, žádný polský letoun nebyl schopen vyvinout rychlost přes 400 km/h a třeba polská děla často sloužila již od první světové války [Piekkiewicz 2007: 281-282]. V Baltském moři se skromná polská flotila vůbec nemohla měřit s mnohonásobnou německou převahou, ať už hladinových plavidel, nebo ponorek.

První granáty byly vypáleny z děl německého křižníku Schleswig-Holstein, který příplul do gdaňského přístavu 25. srpna. Dne 1. září ve 4:45 toto plavidlo začalo pálit na pobřežní výspu Westerplatte, kde byla polská kasárna a strážní objekty, střežící areál tranzitního skladu. Téměř v tu samou chvíli začaly na území Polska ze svobodného města Gdaňsk vnikat první oddíly SS a SA. Polské jednotky, na Westerplatte byly mnohonásobně přečísleny, ale velmi houževnatě se bránily [Richter 2004: 198-199].

Ještě toho dne německé jednotky začaly pronikat na polské území podél celé 1700 km dlouhé hranice. Hitler v řeči k Říšskému sněmu v 10 hodin dopoledne informoval německou a světovou veřejnost o tom, co se děje. Měl na sobě šedou polní blůzu, kterou na něm do té doby nikdo neviděl. Podle jeho slov Polsko nezareagovalo na jeho velkodušnou nabídku provést změny v gdaňském koridoru a odpovědělo na ni mobilizací, terorem a násilím. A to jej prý donutilo k reakci, přestože s neomezenou trpělivostí činil vše možné pro zachování míru. Pochopitelně šlo o vědomé klamaní vlastní i světové veřejnosti, aby vznikl dojem, že polské akce začaly dříve a Němci byli donuceni k protiúderu. Zároveň se zmínil o ratifikaci smlouvy o neútočení mezi Německem a Sovětským svazem [Piekalkiewicz 2007: 85-86].

Polská armáda nebyla schopna koncentrovanému náporu německých vojsk čelit. 2. září padla Čenstochová, 4. září Grundziadz, 5. září Bydhošť a 6. září samotný Krakov. 7. září padlo i Westerplatte, které jeho obránci zoufale bránili celý týden proti obrovské převaze zbraní i mužů. Došla jim už i munice a tak velitel, major Henryk Sucharski, dal vyvěsit bílou vlajku na znamení kapitulace. Poté se vydal v doprovodu poddůstojníka Piotrowského do německých pozic, aby vyjednal podmínky kapitulace. Nakonec byl doveden až ke generálu Eberhardtovi. Ten mu vyslovil uznání za hrdinnou obranu Westerplatte a vrátil polskému majorovi právo nosit šavli v zajetí. Ostatní polští vojáci mezitím nastupovali do autobusů, které je odvážely do zajateckého tábora u Královce. Když polští vojáci v desolátním stavu, mnohdy se zaschlými stopami krve, kulhající a se špinavými obvazy na ranách, procházeli kordonem Němců, zazněl povel „Pozor!“ a němečtí vojáci jim salutováním vzdali čest [Richter 2004: 216-217]. Šlo o jinak málo vídaný akt vojenské sounáležitosti a respektu k nepříteli z německé strany.

Dne 7. září se předsunutě německé tankové jednotky dostaly na vzdálenost 60 kilometrů od Varšavy a 8. září se Němci dostali k řece Visle a na několika místech se jí pokusili překročit [Richter 2004: 234]. Mezitím 7. září opustila polská vláda

Varšavu a zamířila do Lucku. Maršál Rydz-Śmigly, vrchní velitel polské armády, ustoupil se svým štábem do Brestu. Německé tankové oddíly se snažily znemožnit polským oddílům v úniku přes Vislu na východ a díky rychlým akcím pronikaly do hloubi polské obrany. Do těchto klínů dále postupovala německá pěchota. Mnoho polských jednotek se podařilo takto odříznout [Piekalkiewicz 2007: 118-119].

Poslední velkou překážkou pro německé jednotky při tažení na Varšavu, byla polská armáda „Poznaň“ a část armády „Pomoří“ na řece Bzuře. Tato vojska představovala silný bojeschopný celek. 9. září tedy začala největší a nejkrvavější bitva během německého útoku na Polsko.

Polské jednotky zaútočily v síle tří divizí od Bzury směrem na město Stryków a během dvou dnů dokázaly zcela rozbít německou 30. pěší armádu, zajmout 1 500 německých vojáků, 30 děl a spoustu zbraní a jiného vojenského materiálu. 12. září podnikla německá 8. armáda protiútok, který se podařilo Polákům z vypjetím všech sil odvrátit. Generál von Brauchitsch však zatím manévru polských vojsk nevěnoval nějakou větší pozornost. Ovšem dílčí úspěch nemohl oddálit neodvratitelný rozklad polských jednotek. Dne 15. září vydal velitel německé 8. armády, generál Blaskowitz, znovu povel k masivnímu útoku. Tentokrát již vyčerpané polské oddíly nedokázaly přesile vzdorovat a pomalu byly nuceny vyklízet území, které se jim podařilo od 9. září dobýt. Ze severovýchodu na Poláky navíc začala dotírat německá 4. armáda a jednotky u řeky Bzury se dostávaly do obklíčení. Bitva na Bzuře definitivně skončila až 20. září. Polské jednotky byly drceny dělostřeleckou palbou a leteckými útoky a jen malé části se podařilo za cenu obrovských ztrát probít se z obklíčení směrem na východ přes Kampinoský prales do Varšavy [Richter 2004: 240-250]. Němci po ukončení této bitvy vzali více než 100 000 válečných zajatců [Williamson 2010: 126].

A právě v době, kdy dohasínal polský odpor na Bzuře, se Sověti konečně odhodlali k předem plánovanému útoku. Dne 17. září ve 2.00 byl německý velvyslanec hrabě von der Schulenberg osobně informován Stalinem, že sovětská vojska vpadnou do Polska v 6.00 moskevského času. Krátce nato zástupce lidového komisaře zahraničních věcí Poľomkin předal polskému velvyslanci Grzybowskiému absurdní nótu, ve níž Sovětský svaz prohlašoval, že polský stát přestal existovat a v souvislosti s tím musí Sovětský svaz vzít pod svoji ochranu Ukrajince a Bělorusy, žijící na polském území [Piekalkiewicz 2007: 180-181].

Sovětské velení pro útok na Polsko vytvořilo dva mohutné bojové svazky, Běloruský front a Ukrajinský front. Celková síla těchto frontů činila přes půl milionu vojáků, 4 000 tanků a přes 1 000 letounů. Poláci měli na ochranu svých východních hranic jen velmi omezené kapacity a neměli vůbec šanci zorganizovat nějakou ucelenější obranu [Richter 2004: 266-267].

Podle polských údajů tehdy rozhlasová stanice ve Vilniusu, která v té době již byla jedinou činnou rozhlasovou stanicí kromě varšavské, dokonce hlásila, že Rudá armáda přišla Polsku na pomoc a velitelé polských jednotek, které se nacházely na východ od řeky Bug, údajně obdrželi od maršála Rydze-Śmiglyho rozkaz nezahajovat palbu na sovětská vojska. Sama Rudá armáda od první chvíle vpádu tuto pověst rozšiřovala. Obsazovala poštovní úřady a nutila úředníky, aby informovali obce, které ležely na trase jejich postupu, že Sověti přijeli bojovat proti „fašistům“ a že je bylo třeba vítat jako přátelé. Tento podvod v mnoha pohraničních oblastech zabral a Rudá armáda bez boje obsadila mnoho důležitých strategických bodů [Piekalkiewicz 2007: 182-183].

Ovšem ne vždy probíhala sovětská ofenzíva takto hladce. Ve Vilniusu zůstala hrstka vojáků a k nim se přidala řada dobrovolníků, hlavně z řad studentů. První útok Rudé armády byl odražen díky mimořádnému hrdinství obránců. Postupem času však již nedokázali odolat přesile a byli zatlačováni stále více do centra města. Nakonec začalo docházet i střelivo, a tak obrana ochabovala. Civilisté se pokojně vrátili do svých domovů a řada polských důstojníků raději zvolila sebevraždu před vydáním se nepříteli. Na hřbitově Rossie byla hrobka, kde leželo srdce maršála Pilsudského. Čestná stráž hrobky pod velením desátníka Salwinského tento hrob bránila až do hořkého konce.

Ve dnech 20. - 21. září proběhla těžká bitva o město Grodno. Město bránilo zhruba tisíc polských vojáků, kterým se povedlo několikrát odrazit jednotky 15. tankového a 6. jezdeckého sboru Rudé armády. Po několika nevydařených útocích Sověti zasypávali hodinu celé Grodno přívalem dělostřelecké palby ze všech stran. Po této dělostřelecké přípravě znovu vyrazil na steč kombinovaný sovětský oddíl tankových a jezdeckých jednotek a po těžkých bojích se mu nakonec podařilo dostat se do samotného centra města.

Během bitvy o Grodno a těsně po ní se rovněž začalo ukazovat, jakým způsobem budou Sověti přistupovat k zajatým polským důstojníkům. Velitel okruhu generál Wilczynski se snažil opustit město v automobilu, společně se svojí chotí a

ordonačním důstojníkem, kapitánem Strzemeskim. Směřovali do Sopočkina, kde se shlukovalo mnoho jednotek, ustupujících k litevské hranici a k Augustóvskému pralesu. Po cestě auto zastavila kolona tří sovětských tanků. Generál s kapitánem byli donuceni vystoupit, byli odvedeni do nedaleké stodoly a tam byli jako nepřátelé lidu a Sovětského svazu oba na místě zastřeleni. Generálově ženě s řidičem bylo přikázáno odjet. V Grodnu bylo rovněž po skončení bojů zastřeleno několik zajatců. Mezi nimi byli nejen důstojníci a civilní dobrovolníci, ale dokonce i někteří lidé, kteří se ani nezúčastnili bojů o město [Richter 2004: 270-272].

Oba dva sovětské fronty postupovaly co nejrychleji směrem na západ, aby se jim podařilo odříznout polským jednotkám cestu na jih do Rumunska a na sever do Litvy. 22. září ráno se po několika dnech obležení německými vojsky vzdaly polské jednotky ve Lvově Sovětům. Podmínky kapitulace Polákům doručil zástupce maršála Timošenka generál Koručkin. V nich bylo „na čest sovětského důstojníka“ uvedeno, že obyvatelé Lvova si po kapitulaci podrží plnou volnost pohybu a důstojníci i vojáci dostanou možnost odejít do Rumunska, nebo do Maďarska, aby se přes tyto státy dostali do Francie a mohli dále bojovat proti Německu. Důstojníkům bylo řečeno, že se mají mezi 14.00 a 15.00 shromáždit před postaveními sovětského 18. sboru, zde mají odevzdat zbraně a konečně se odebrat do Winnik, kde údajně má dojít k propuštění. Důstojníci, kteří řadu dnů proti německé přesile organizovali obranu Lvova, se však zpět na svobodu již nikdy nedostali. Na osobní rozkaz Stalina byli povražděni při masových exekucích zajatých polských důstojníků na jaře roku 1940.[Piekkalkiewicz 2007: 240-242].

Polská obrana se nadále koncentrovala již pouze do několika posledních ohnisek odporu. Jedním z nich byla pevnost Modlín, nějakých 50 kilometrů na sever od Varšavy. Ta byla několik dní v naprostém obklíčení a musela odolávat vytrvalému náporu německých vojsk, jenž byl podporován leteckými nálety a silnou dělostřeleckou palbou. Pevnost nakonec kapitulovala 28. září v 8.00. Podle podmínek kapitulace bylo všech 35 000 polských vojáků včetně důstojníků propuštěno. O tři týdny později však byli všichni důstojníci z modlinské pevnosti zajati a dopraveni do zajateckého tábora [Piekkalkiewicz 2007: 254].

Dne 25. září zažilo kruté chvíle hlavní město Varšava. Nejprve na něj v 7.00 zahájilo palbu asi 1 000 německých děl a poté následovalo celodenní bombardování německou Luftwaffe, při kterém bylo použito 560 tun trhových a 72 tun zápalných bomb. Šlo o dosud největší nálet v historii a nad městem dlouho visela těžká oblaka

dýmu. Tomuto dni se do budoucna říkalo „černé pondělí“ [Piekalkiewicz 2007: 246-247]. Těžce zkoušené město se nakonec vzdalo 27. září ve 13.15, kdy v továrně Škoda ve čtvrti Slużewiec generál Kutrzeba, zástupce nejvyššího velitele armády Varšava, podepsal kapitulaci. Za německou stranu ji signoval vrchní velitel 8. armády, generál pěchoty Blaskowitz [Piekalkiewicz 2007: 253]. Až do 2. října kladla německým vojskům odpor posádka poloostrova Hel pod vedením komodora Steyera. Zastavila boj a složila zbraně, teprve když vystřílela poslední náboje [Richter 2004: 305-306].

Poslední bitva během polského tažení proběhla u Kocka, nedaleko Lublinu ve dnech 2. - 5. října. Armáda „Polesí“ pod velením generála Kleeberga zde bojovala proti 13. německé divizi motorizované pěchoty, 29. motorizované divizi a předvoji Rudé armády. Právě zprávy o tom, že Němcům jely na pomoc silné sovětské tankové jednotky a palba jejich děl již zasahovala přední polské linie, přesvědčila generála Kleeberga, aby 5. října v 19.30 vydal rozkaz vzdát se Němcům. Další den dopoledne odcházeli poslední polští vojáci do sběrných míst a odevzdávali zbraně [Piekalkiewicz 2007: 261-266]. Tak končil poslední organizovaný odpor polské armády po pěti týdnech od počátku německého útoku.

Řečí čísel lze německo-sovětskou agresi vůči Polsku vyúčtovat následujícím způsobem: O polské území se Německo a Sovětský svaz podělily téměř rovnoměrným dílem. 48,6 procent území připadlo Hitlerovi, 51,4 procent Stalinovi [Richter 2008: 85]. Německý zábor měl velikost něco přes 187 000 kilometrů čtverečních. Z toho zhruba 92 000 kilometrů čtverečních bylo přímo přiřčeno k Německé říši a na zbytku území byl zřízen nechvalně prosluly Generální gouvernement. Na území německého záboru žilo přes 21 000 000 obyvatel. Drtivou většinu těchto obyvatel tvořili Poláci, kterých bylo přes 18 000 000. Druhou největší skupinu obyvatel tvořili Židé, kterých bylo na území německého záboru téměř 1 900 000. Dvě třetiny z nich žily na území Generálního gouvernementu. Další menšinou byli Němci, kterých bylo přes 700 000 a naopak žili ve velké většině na územích přímo připojených k Říši. Zbytek obyvatel tvořili Ukrajinci, Bělorusové a příslušníci jiných národností [Richter 2004: 321-323].

Sovětský zábor byl nepatrně větší. Činil přes 192 000 kilometrů čtverečních. Východní oblasti Polska však měly mnohem menší hustotu osídlení, takže na počet obyvatel se Sovětský svaz rozrostl o zhruba 12 600 000 obyvatel. Z toho 102 968

kilometrů čtverečních území s 4 700 000 obyvateli připadlo Běloruské sovětské socialistické republice a 89 711 kilometrů čtverečních území se 7 900 000 obyvateli Ukrajinské sovětské socialistické republice [Richter 2004: 349]. Ovšem oproti německému záboru, kde zdaleka největší skupinu obyvatel tvořili Poláci, tomu tak v té sovětské nebylo. Zde se nacházelo nejvíce Ukrajinců, kterých bylo asi 6 000 000, dále 3 000 000 Bělorusů a až zbylých více jak tři a půl milionu obyvatel tvořili Poláci, Židé a Rusíni [Piekalkiewicz 2007: 272].

Celkem během pěti týdnů bojů s Němci a se Sověty padlo 66 000 polských vojáků a 133 700 bylo raněno. Přes 694 000 polských vojáků se dostalo do německého zajetí, 217 000 pak do sovětského. Další polské zajatce Sověti získali, když krátce po konci vojenských operací zajali zhruba 70 000 již propuštěných záložních důstojníků, policistů, členů Sboru pohraniční stráže, či ostatních státních uniformovaných služeb. K tomu je potřeba připočítat značný počet mrtvých mezi civilisty. Jen během prvních osmnácti dní Wehrmacht a jednotky SS povraždily 16 000 polských občanů. Jednotky Rudé armády a NKVD rovněž vraždily civilisty už během prvních dnů po vpádu na polské území, třeba během již zmiňované čistky v Grodnu. Mnoho Poláků dokázalo z obklíčení utéci do zahraničí. Konkrétně do Maďarska jich přehlo 40 382, do Rumunska 20 000, do Litvy 13 800 a do Lotyšska 1 315 [Piekalkiewicz 2007: 241-242]. Ti, kteří přehli do Pobaltí, se však v drtivé většině nakonec stejně dostali do rukou Sovětů další rok, po anexi pobaltských států. Do zahraničí rovněž uprchla i polská vláda.

Údaje o německých ztrátách se poměrně liší. Oscilují mezi čísly 10 572 až 16 343 mrtvých a k tomu 30 332 raněných a 3409 nezvěstných vojáků [Piekalkiewicz 2007: 269]. Daleko menší ztráty přirozeně měl Sovětský svaz. Připojení východní části Polska Sověty stálo pouze 737 mrtvých a necelé dvě tisícovky raněných [Bullock 1993: 629)]. Pro Stalina tedy šlo o obrovský úspěch, o který se z největší části postarala německá armáda. 17. září, kdy Sověti na Polsko zaútočili, už byla porážka Polska pouhou otázkou času.

Už na začátku kapitoly bylo jasně nastíněno, o kolik byla polská armáda slabší, než německé jednotky, nepočítaje jednotky sovětské. Lze však tvrdit, že i přes fakt, že šlo svým způsobem o předem prohranou bitvu, tak polská armáda kladla vetřelcům velmi tuhý odpor, se kterým se Němci ještě dlouho po ukončení polského tažení v Evropě nesetkali. Rozbití jedné polské divize stálo německou armádu třikrát více obětí a střeliva, než rozbití jedné spojenecké divize na západní frontě v roce

1940. K tomu německá armáda utrpěla značné ztráty vojenské techniky. Zničeno bylo 217 tanků, tedy téměř jedna desetina z celkového počtu. Mnoho dalších potřebovalo generální opravu. Němci v Polsku dále ztratili 319 obrněných vozů, přes 6 000 automobilů, 5 500 motocyklů a 370 děl a minometů. Většina divizí ztratila polovinu svého vozového parku. Luftwaffe napočítala celkem 564 sestřelených, nebo poškozených letounů, což bylo přes 25 procent celkového stavu. Němci navíc téměř vypotřebovali zásoby munice. Pozemní síly disponovaly u některých ráží po skončení tažení jen 20 procenty a letectvo dokonce jen 10 procenty předepsaného střeliva [Piekalkiewicz 2007: 269].

Německá armáda tedy byla po polském tažení značně oslabena a pasivita Francouzů a Britů jí přišla velmi vhod. Polský odpor byl ve výsledku marný, ale srdnatý. Když se Varšava připravovala na závěrečný boj s německou armádou, tak bylo město obyvateli doslova rozebráno, aby mohlo být vybudováno co nejvíce opevnění a protitankových zákopů na obranu města. Obyvatelé Varšavy k tomuto účelu používali pytle s pískem, beton, ostnaté dráty, ale i dlažební kostky, šterk, nebo suť. Již několikrát zmíněný generál Blaskowitz později napsal: „Co šokovalo i toho nejotrolejšího vojáka, bylo to, jak mohlo zmatené polské obyvatelstvo na podnět svých vojenských velitelů přispět ke zničení vlastního hlavního města.“ [Irwing 2000: 260].

Aby nebyl pohled na polské tažení zcela jednostranný je třeba připustit, že se i polská armáda dopustila vražd německých civilistů. Dne 3. září došlo v městě Bydhošť na západě Polska na rozkaz tamějšího polského velitele k zastřelení několika tisíc Němců. Dodnes je velmi těžké vyčíslit počet obětí. Prvním důvodem je fakt, že se odhady historiků liší a tím druhým skutečnost, že mezi zabitými Němci bylo mnoho diverzantů, kteří operovali tehdy ještě v polském týlu a leč vypadali jako civilisté, spustili palbu na polské jednotky. Joseph Goebbels v roce 1939 tvrdil, že Poláci povraždili 58 000 Němců. To byl pochopitelně holý nesmysl. Skutečný počet německých obětí během celého polského tažení a bez ohledu na rozlišení diverzantů a skutečných nevinných obětí se odhaduje asi na 5 400, tedy ani ne desetinu Goebbelsem proklamovaného čísla jen v případě Bydhoště [Piekalkiewicz 2007: 94-95]. Němci v reakci na „Krvavou neděli“, jak se tomuto nešťastnému dni říká, zavedli ihned po dobytí města velmi tvrdá opatření a rozsudky s údajnými viníky byly na denním pořádku. Jen 9. září bylo na městském tržišti postřeleno téměř 400 polských rukojmích [Williamson 2010: 102].

Němečtí velitelé se při polském tažení k zajatcům často chovali velmi brutálně. Ještě během bojů bylo jednotkami Wehrmachtu nebo SS popraveno mnoho příslušníků Národní obrany, či regulérních polských vojáků. Vyskytly se i případy, kdy byly celé jednotky okamžitě po zajetí postříleny; pod Ciepolowem takto padlo 300 mužů, v Cwiklicích 222, v Zambrowě okolo 200 a dalo by se pokračovat [Richter 2004: 322]. Ženevská konvence v těchto momentech byla pro německé velitele pouhým cárem papíru.

2. Eliminace ideových nepřátel

Nacisté ještě během vojenských operací a zejména po jejich ukončení velice systematicky likvidovali ty skupiny obyvatel, které považovali za „vůdčí elementy“ polského národa. Seznamy nežádoucích Poláků byly z části vypracovány již před válkou obsahovaly zhruba 80 000 jmen. Šlo o nesmírně pestrou směsici lidí, která zahrnovala představitele z řad polské politické a kulturní elity, inteligence, duchovenstva, zemanstva, velkopolských a slezských odbojových skupin, či legionářské obce. Souhrnně šlo tyto osoby označit za nositele polské identity. Pro nacisty představovali největší překážku při nastolování nového režimu [Richter 2004: 321].

Pro tyto účely byly zřízeny speciální oddíly, zvané Einsatzgruppen (operační skupiny). Tyto jednotky tvořily členové Gestapa (Geheime Staatspolizei – tajné státní policie), Sicherheitspolizei (bezpečnostní policie), Sicherheitsdienst (bezpečnostní služby) a Kriminalpolizei (kriminální policie). Přímou odpovědnost za personální složení a aktivity Einsatzgruppen měl Reinhard Heydrich, souhrnný šéf všech zmiňovaných bezpečnostních složek, který dostával instrukce od samotného Hitlera [Rossino 2003: 10].

Bylo vytvořeno celkem šest základních operačních skupin:

- I. Einsatzgruppe, utvořená ve Vídni pod velením SS-Brigadeführera Bruno Streckenbacha.
- II. Einsatzgruppe, utvořená v Opoli pod velením SS-Obersturmbannführera dr. Emanuela Schaefera.
- III. Einsatzgruppe, utvořená ve Vratislavi pod velením SS-Obersturmbannführera dr. Herberta Fischera.
- IV. Einsatzgruppe, utvořená v Drawsku Pomorském pod velením SS-Brigadeführera Lothara Beuthela.
- V. Einsatzgruppe, utvořená v Olštýně pod velením SS-Brigadeführera Ernsta Damzoga.
- VI. Einsatzgruppe, utvořená ve Frankfurtu nad Odrou pod velením SS-Oberführera Ericha Neumanna. Šestá operační skupina byla vytvořena až během invaze v září [Grünberg 2007: 140]. Prvních pět operačních skupin bylo zformováno během léta 1939 a zásadní vliv na jejich podobu měla schůze, kterou nechal Heydrich svolat 14.

července. Každá Einsatzgruppe byla tvořena dvěma až čtyřmi Einsatzkomandos (operačními komandy) o počtu 120 až 150 mužů. Další operační skupinou, vzniknuvší až během září, byla Einsatzgruppe zur besonderen Verwendung (operační skupina pro speciální účely) pod velením SS-Obergruppenführera Udo von Woyrsche. Tato operační skupina měla sloužit ke „speciálním účelům“ v Horním Slezsku a v západním Haliči. [Rossino 2003: 12].

Likvidace polského „vůdčího elementu“ nesla název Operace Tannenberg. Rozkaz k jejímu provedení podepsal Heydrich 25. srpna [Grünberg 2007:139]. Ten samý muž o rok později, 2. července 1940, v dopise pro dalšího vysoce postaveného esesmana Kurta Dalugeho, poznamenal, že Hitler mu dal „neobvykle radikální (...) rozkaz na likvidaci různých kruhů polských elit, jejichž počet šel do tisíců“ [Rossino 2003: 14].

Po vpádu do Polska byly jednotlivé operační skupiny velmi aktivní. Einsatzgruppe IV byla povolána do Bydhoště, aby pomohla s „pacifikací“ města po „Krvavé neděli“. První vlna této „pacifikace“ probíhala od 6. do 13. září a byla během ní povražděna nejméně tisícovka polských civilistů [Rossino 2003:73]. V Horním Slezsku bylo jen během prvních dvou týdnů polského tažení zastřeleno zhruba 1 500 polských civilistů. Einsatzgruppe I zde vydatně spolupracovala s řadovými německými jednotkami při hledání a identifikaci osob určených k likvidaci [Rossino 2003: 82]. Její jednotky se podílely na masakru v Katovicích 4. září, kdy bylo během jednoho dne postřeleno téměř 800 lidí. Mezi nimi byli zajatí vojáci, příslušníci domobrany, a zcela nezúčastnění civilisté, včetně starců, žen a dětí [Rossino 2003: 79].

Důsledné a bezohledné naplňování stanovených cílů ohledně eliminace polských elit po skončení samotného vojenského tažení lze vypočítat na příkladu zacházení nacistů s příslušníky polské inteligence. V tomto ohledu byl prvním fatálním dnem 6. listopad 1939. Ten den měl v aule Jagellonské univerzity v Krakově projev SS-Obersturmbannführer Müller. Tato přednáška měla název „O vztahu Velkoněmecké říše a nacionálního socialismu k otázkám vědy a univerzit“. Müller v ní prohlásil: „Zdejší univerzita zahájila akademický rok bez svolení německých orgánů. Je to projev zlé vůle. Navíc je nám obecně známo, že přednášející vždy zaujímali nepřátelský postoj k německé vědě. A proto budou všichni přítomní, s výjimkou tří žen, převezeni do koncentračního tábora. Jakoukoli diskuzi o tomto rozhodnutí vylučuji. Kdo se postaví na odpor při provádění mého rozkazu, bude zastřelen“ [Grünberg: 183-184].

Profesoři, docenti i jiní pracovníci fakulty byli okamžitě po skončení projevu nahnáni do nákladních automobilů, odvezeni z fakulty do věznice Montelupich a odtud deportováni do koncentračních táborů. V nich mnoho polských vědeckých pracovníků zemřelo. Uvěznění významných a v Evropě známých vědců však vyvolalo prudkou reakci a mnoho intervencí, žádajících jejich propuštění. Dokonce sám generální guvernér Hans Frank vyjádřil jakýsi svérázný druh lítosti nad deportacemi krakovských akademiků do koncentračních táborů; domníval se totiž, že by se všechno obešlo bez trapných intervencí učenců z neutrálních států, kdyby krakovští akademici byli ihned po zatčení zastřeleni. [Grünberg 2007: 184].

Další systematickou operací proti polské inteligenci byla Akce A-B (Aussenordentliche Befriedigungsaktion) tedy „mimořádná pacifikace“, která započala v květnu 1940. Okamžik, který byl pro zahájení této akce zvolen, nebyl vybrán náhodně. Generální guvernér Hans Frank k tomu řekl: „10. května jsme zahájili naši ofenzívu na západě, tzn., že zájem celého světa o nás, do té doby opravdu dominantní, v tuto chvíli upadl (...). Bylo jasné, že do okamžiku, kdy se pozornost celého světa soustředila právě na nás, jsme nemohli ve větším měřítku nic podniknout. Propaganda, která se na plné obrátky rozjela od 10. května nám již byla lhostejná. Proto jsme museli danou příležitost využít“ [Grünberg 2007: 185].

Provedení „Akce A-B“ svěřil Frank vyššímu vedoucímu SS a policie v Generálním gouvernementu Friedrichu Wilhelmu Krügerovi a vypracování celého plánu se ujal šéf SD v Generálním gouvernementu, SS-Brigadeführer Bruno Streckenbach. Na konferenci 30. května 1940, která se „Akci A-B“ zabývala, Frank zdůraznil: „Není třeba, abychom se s těmito živly vláčeli do koncentračních táborů v říši (...), vyřídíme ty věci na místě. Uděláme to tím nejjednodušším způsobem.“ Samotná akce byla provedena v druhé polovině roku 1940. Během srpna a září 1940 nacisté odvěkli z varšavského distriktu přes 3 000 osob rovnou do Osvětimi, nepočítaje ty, kteří byli na místě zastřeleni. K další velké vlně deportací „vůdčích elementů“ z Varšavy došlo 6. prosince. Celkem bylo v rámci „Intelligenzaktion“ v roce 1940 jen z Varšavy do koncentračních táborů deportováno 10 000 osob. Nacisté jako oficiální důvod deportací zmiňovali údajné zločiny spáchané na německé menšině, zejména během „Krvavé neděle“ 3. září v Bydhošti [Grünberg 2007: 186].

Nacisté rovněž nezapomněli na učitele, jakožto na šířitele polského národního uvědomění. Jen na území, které bylo přímo připojeno k Velkoněmecké říši, jich bylo

zlikvidováno 2 780. V podstatě všechny polské základní, střední a vysoké školy byly okamžitě uzavřeny. Jen výjimečně byly v některých oblastech povoleny pro polské děti elementární školy s výukou čtení, psaní a počtů v polštině [Richter 2004: 323].

Polští Židé byli pochopitelně další enormně postiženou skupinou obyvatelstva. Během vojenských akcí byly opět v hlavní roli několikrát zmiňované operační skupiny, z nichž zejména Einsatzgruppe I, IV, V a Einsatzgruppe zur besonderen Verwendung byly nejvíce aktivní v protižidovských represáliích. Například na území Horního Slezska proběhlo od 6. do 11. září 1939 několik masivních protižidovských útoků v městech Katowice, Bedzin a Sosnowiec. Během těchto akcí byly vypalovány synagogy a židovské obchody, Židé byli bití přímo na ulicích a bez varování střílení. 8. září muži z operační skupiny pro zvláštní účely pod velením von Woyrsche v Bedzinu zapálili tamní synagogu, přičemž oheň se vymkl kontrole a brzo vzplálo i několik budov v židovské čtvrti v okolí hořící synagogy. Ten den bylo v ulicích Bedzinu zastřeleno na 100 civilistů, z toho 80 Židů. O dva dny později potkal stejný osud synagogu v Katovicích a jak pokračovalo vraždění v Bedzinu, pouze v těchto dvou městech bylo během čtyřiceti osmi hodin zavražděno 500 židů [Rossino 2003: 90-91]. Podobná zvěrstva byla v září roku 1939 páchána po celém Polsku a Horní Slezsko posloužilo pouze jako jeden vzorový region.

Záměry nacistických špiček po válce jasně popsal velitel jedné z operačních skupin Bruno Streckenbach německým vyšetřovatelům, když vypověděl, že „cílem (Himmlerových rozkazů) bylo donutit co možná největší počet Židů k útěku přes demarkační čáru na východ a to za použití těch nejkrutějších metod“ [Rossino 2003: 92].

Další fázi protižidovských opatření předznamenal 21. září 1939 Heydrich, který vydal nařízení, umožňující deportovat polské Židy do ghatt. Na jeho počátku vlivný nacista vysvětluje rozdíly mezi dlouhodobými cíli a předběžnými opatřeními a poté prohlašuje: „Prvním předběžným opatřením k dosažení konečného cíle je soustředit Židy z venkova do větších měst. To je potřeba vykonat rychle“ [Goldhagen 1997: 148].

Proces nakládání s polskými Židy je třeba vnímat v kontextu Hitlerových úvah na „konečné řešení“. Hitler v letech 1939 a 1940 uvažoval o uzavření separátního míru s Velkou Británií a pokud by se Německo pustilo do hromadného vyhlazování židovských civilistů, byla by cesta k tomuto míru předem uzavřena. Hitler navíc věřil, že Židé jsou v Sovětském svazu všemocní, ostatně sám začal místo pojmu

bolševismus používat termín „židobolševismus“, který byl podle něj „monstrózním židovským výplodem“. Hitler nechtěl, aby případné odhalení masakrů židovského obyvatelstva vyprovokovalo konflikt se Sovětským svazem v době, kdy na něj nacistické Německo nebylo připraveno [Goldhagen 1997: 148].

V časovém úseku od září 1939 do června 1941 ještě nebyla v praxi používána metoda hromadného vyvražďování Židů v plynových komorách uvnitř koncentračních táborů, která v pozdějších letech války dosáhla zcela obudných rozměrů. Ovšem sami nacisté chápali umístění Židů do ghatt jako metodu, která měla postupně vést ke „konečnému cíli“. Co si má člověk pod tímto pojmem představit opět dokládá autentický výrok Reinharda Heydricha: „Vybudování ghetta je samozřejmě pouze přechodným opatřením. Sám určím, kdy a jakými prostředky bude ghetto – a tudíž také město Lodž – od Židů očištěno. Konečným cílem musí být v každém případě naprosté zničení této morové hlízy.“ Že už i samo ghetto, nebo nějaký jiný druh izolace může být chápán jako eliminační prostředek, potvrdil svým prohlášením z prosince 1939 i tehdejší guvernér lublinského okrsku, který při debatě o výběru „odkladiště“ pro Židy prohlásil, že „tato oblast by svým velice bažinatým charakterem (...) mohla sloužit jako židovská rezervace a toto opatření by pravděpodobně mohlo přivodit značný úbytek Židů“ [Goldhagen 1997: 149].

Proto lze tvrdit, že úvahy na téma fyzické likvidace Židů existovaly již před nechvalně proslulou konferencí ve Wansee z ledna roku 1942. Dění v Polsku budiž jasným důkazem. Pouze šlo o to, že v letech 1939-1941 ještě nebyla ta správná konstelace na poli mezinárodních vztahů, aby mohli nacisté přikročit ke konkrétním opatřením masových rozměrů.

Sluší se přiznat, že mezi Němci se našli i takoví, kteří s praktikami používanými v Polsku nesouhlasili. Velitel okupačních sil v Polsku v roce 1940, generálplukovník Blaskowitz byl zděšen chováním SS a Gestapa a stěžoval si na ně Hitlerovi. Ten jeho protesty odmítl se slovy „člověk nemůže bojovat ve válce pomocí metod Armády spásy“ [Williamson 2010: 177].

Ralph Smorzewski, jenž žil se svými rodiči na statku asi 110 kilometrů od na jih od Lublinu, si vzpomíná, že „jednoho dne přijelo velké armádní auto, vystoupil z něho generál, stoupl si dole pod schody a řekl, že ještě předtím, než vstoupí do polského domu, se musí omluvit, že to dělá v německé vojenské uniformě, ale že s sebou nemá civilní oblečení“. Smorzewski ještě dodal, že to byl „typický důstojník

staré školy německého generálního štábu, přesných a korektních způsobů“ [Williamson 2010: 177].

Ten samý muž také vzpomíná na jistého dr. Rosta, německého úředníka, který byl v okrese zodpovědný za zemědělství. Tento muž prý byl výjimečně humánní a řádný člověk a posledním roce války mu dokonce polský odboj poskytl volnou propustku [Williamson 2010: 177].

Sověti odstraňovali nepohodlné osoby na základě jiných kritérií a to kritérií třídních. Je třeba poznamenat, že sovětské úřady považovaly všechny osoby z polských území přivtělených k Sovětskému svazu bez ohledu na jejich etnickou příslušnost za potencionální bezpečnostní riziko. A to jednoduše z toho důvodu, že před rozbitím Polska žili ve státě, jehož státní zřízení neodpovídalo bolševickým představám a tím pádem měli „špatné návyky“.

Sovětská NKVD na nic nečekala a ihned rozjela mašinérii zatýkání, které dosáhlo obřích rozměrů. Postihlo nejen vojenské důstojníky a jejich rodiny, nýbrž všechny „živly“, které byly označeny za nepřátelské, škodlivé a sociálně nepřizpůsobivé. Lavrentij Pavlovič Berija, lidový komisař vnitra, už necelé dva týdny před vpádem Sovětů do Polska nařídil, aby se začaly zřizovat operativní skupiny NKVD, jejichž úkoly a postupy byly definitivně stanoveny dva dny před útokem Rudé armády. Na seznámech osob, které měly být neprodleně zatčeny, byli úředníci, soudci, prokurátoři a policisté, politikové a další důležité osoby veřejného života, majitelé pozemků, šlechtici, obchodníci, průmyslníci, spolupracovníci polské tajné služby, či příslušníci Sboru pohraniční ochrany. Rovněž byli zatčeni všichni lidé, kteří se pokusili překročit hranice, nebo je překročili. A to jak ti, kteří prechli do Sovětského svazu v naději, že tam najdou útočiště, tak ti, kteří se pro změnu snažili Sovětských svaz opustit. Mezi zářím a prosincem 1939 tvořilo první skupinu 145 000 a druhou 35 000 lidí [Kaiser 2003: 32-33].

Jedna z prvních zpráv, kterou se podařilo propašovat na počátku jara 1940 ze Sověty okupované zóny, zněla takto: „Uvěznění je natolik běžným jevem, že muži z intelektuální vrstvy nespí doma, ale u přátel každou noc v jiném bytě. OGPU (autor měl na mysli NKVD, OGPU byla její předchůdkyní) přichází většinou v noci. Nikdo neví, co je příčinou zatčení. Kdokoliv může udat kohokoliv, jak se mu zalíbí, stačí jen napsat jeho jméno na kartičku a nechat jí ve schránce úřadovny OGPU“ [Williamson 2010: 179].

Trestem pro „nepřátele lidu“ byla v lepším případě deportace do pracovního tábora, v tom horším trest smrti. První forma trestu převládala, ale vzhledem k charakteru pracovních táborů šlo v případě umístění do některého z nich v mnoha případech o odložený trest smrti. Deportacím se budu podrobněji věnovat v jedné z dalších kapitol.

Fyzická likvidace polských důstojníků, tehdy provedená ve velké tajnosti, je z dnešního pohledu zcela exemplárním případem nelidských praktik Sovětů. V listopadu 1939 byla drtivá většina z těchto důstojníků zadržována ve třech zajateckých táborech: v Kozělsku, který ležel zhruba 250 kilometrů jihovýchodně od Smolenska, bylo prvního prosince registrováno 4 727 zajatců, z toho jedna žena, poručice polského letectva, která byla po útoku Rudé armády sestřelena sovětskými stíhači. Ve Starobělsku, který se nacházel jihovýchodně od města Charkov, 15. listopadu ke sčítacímu nástupu nastoupilo 3 964 mužů. Dne 5. dubna jich zde bylo 3 910. Poslední zajatecký tábor pro polské důstojníky byl umístěn na ostrově Stolobnoje v jezeru Seliger zhruba 300 kilometrů severozápadně od Moskvy. Nesl název Ostaškov podle stejnojmenného přilehlého města na pevnině. Od listopadu 1939 do dubna 1940 táborem prošlo asi 6 500 osob. Dne 1. prosince zde bylo napočítáno 5 936 vězňů. V tomto táboře byly internovány osoby, které NKVD považovala za obzvlášť nebezpečné pro sovětský režim. Důstojníci, poddůstojníci a vojáci, kteří sloužili v polských zpravodajských službách, pohraničníci, dozorcí ve věznicích. Podmínky pro život zde byly horší, než ve zbylých dvou táborech, což ukazuje i fakt, že v táboře Ostaškov během necelých tří měsíců zemřelo 93 zajatců [Kaiser 2003: 46-52].

Zásadní otázkou pro Sověty bylo, co si se zajatými důstojníky počít. Snahy přesvědčit je ke spolupráci se sovětskými úřady končily pravidelným neúspěchem, vojenská čest a národní hrdost byly příliš silné. A tak na návrh kapitána Pjotra Sopruněnka doporučil Berija „všechny v táborech NKVD Starobělsk, Kozělsk a Ostaškov internované funkcionáře trestních a zpravodajských služeb, provokatéry, obchodníky a velkostatkáře odevzdat trestním orgánům“ [Richter 2008: 106]. Ten samý člověk však koncem února pojal úmysl se vypořádat se všemi zajatci jedním rázem a tou nejradikálnější možnou metodou. Velitelům táborů zadal vypracovat nové dokumenty o zajatcích a na základě nich vytvořil závěrečnou zprávu se spisovým číslem 794/B, kterou 5. března 1940 předal nejvyššímu politickému vedení, v čele se Stalinem.

Co se týče samotného obsahu zprávy, 14 736 vězňů důstojnických zajateckých táborů a k tomu dalších zhruba 10 000 osob, které byly zadržovány ve věznicích na západě Ukrajiny a Běloruska, všichni tito lidé byli souhrnně označeni za „zaryté odpůrce sovětské vlády, plné nenávisti k sovětskému řádu“. Všichni prý „čekají pouze na den svého propuštění, aby získali možnost aktivně se zapojit do boje proti sovětské vládě“. A z toho důvodu „považuje NKVD SSSR za bezpodmínečně nezbytné: I. pověřit NKVD SSSR 1. případy 14 700 osob, které se nacházejí v zajateckých táborech (...) a 2. také případy 10 000 zatčených osob, které jsou drženy ve vězeních západních okresů Ukrajiny a Běloruska (...) podrobit zvláštnímu řízení, při němž vůči nim bude jako nejvyššího trestu použito zastřelení. II. Případy projednat bez předvolání zatčených a bez přečtení obžaloby. III. Projednáním a vyřízením případů pověřit následující tři soudruhy: Merkulova, Kobulova a Baštakova“ [Richter 2008: 106-107].

Tento dokument byl projednávám nejužším politickým vedením kolem Stalina a s nepatrnými změnami byl potvrzen následujícími podpisy na titulní straně „J. Stalin, K. Vorošilov, V. Molotov, A. Mikojan.“ Na okraji je ještě cizí rukou napsáno „Kalinin, v zastoupení“ a „Kaganovič, v zastoupení“. Souhlas těchto dvou mužů tedy zřejmě byl dodatečně doplněn [Kaiser 2003: 63].

Po tomto zaštitění z nejvyšších míst již masakru nic nestálo v cestě. Technické přípravy trvaly zhruba měsíc a od 3. dubna do 13. května 1940 byli vězni převáženi po skupinách na místo svého skonu. 4 404 vězňů z Kozělska bylo transportováno do lokality Katyň, kde byli zabíjeni střelou do týla přímo nad předem vykopanými hromadnými hroby. 3 896 zajatců ze Starobělska byl zabito v zařízeních NKVD v Charkově a jejich těla byla pohřbena na předměstí Pjačatky. A konečně 6 287 vězňů z Ostaškova bylo zabito v budově NKVD v Kalininu, který dnes nese název Tver [Courtois, Werth, Panné, Paczkowski, Bartošek, Margolin 1999: 329]. V žargonu NKVD byly tyto popravy nazývány jako „mokrý práce“ [Paul 2008: 153].

K tomu ještě bylo zastřeleno 7 305 z těch vězňů, kteří byli rovněž drženi v ukrajinských a běloruských celách a nepatřili mezi aktivní polské důstojníky, zadržované v Kozělsku, Starobělsku, nebo Ostaškovu.

Jediný přeživší polský svědek, který byl Katyňským lese jakožto zajatec, se jmenoval Stanislaw Swianiewicz. Tento muž byl vzděláním ekonom a byl odborníkem ve zbrojním průmyslu. Mimo jiné byl autorem vědecké studie o hospodářské politice Německa, vydané v roce 1938. Na jaře 1940 dorazil v transportu

smrti z Kozělska, přes Smolensk do stanice Gnězdovaja v Katyňském lese, ale tam byl oddělen od svých krajanů a díky svým znalostem byl transportován do Moskvy. Ostatní důstojníci, kteří měli být odděleni, byli zastřeleni ještě před tím, než se rozkaz o oddělení dostal k řídicím důstojníkům NKVD, kteří na popravu Poláků dohlíželi přímo na místě [Kaiser 2003: 71]. Swianiewicz přežil i sovětské zajetí a po válce podal o masakru cenné svědectví. Polských důstojníků, kteří se na místě vražd neocitli a byli ze zajateckých táborů přepraveni k dalším výslechům, neboť si NKVD myslela, že by mohli znát pro Sověty cenné informace, bylo několik desítek. Věznění však přežila jen hrstka z těchto mužů [Kaiser 2003: 75].

Pokud vězni přežili jatka z jara roku 1940, neměli ještě zdaleka vyhráno. Další hromadná vlna popravování nastala v momentě, kdy německá armáda v červnu 1941 napadla Sovětský svaz. Ještě před evakuací bylo zastřeleno asi 6 000 osob z věznic na západní Ukrajině, z nichž velkou část tvořili bývalí občané dočasně zaniklého Polska. V hlášení NKVD se o těchto případech mluví jako „o úbytku osob náležících do první kategorie“. Přinejmenším několik set lidí bylo zastřeleno při pokusu o útěk z transportů. V jednom případě velitel kolony „na vlastní zodpovědnost“ nechal zastřelit 714 osob, z nichž 500 ještě ani nebylo souzeno. Některé zastřelil vlastní rukou [Courtois, Werth, Panné, Paczkowski, Bartošek, Margolin 1999: 330].

Sověti si s nacisty v ničem nezadali ani z hlediska potlačování polské národní identity ve svém záboru. Jako úřední jazyk zde byla zavedena ruština, v západoukrajinské části kromě toho ještě ukrajinština a židovský jazyk jidiš; v západoběloruské části běloruština a jidiš. Ruština se stala univerzálním vyučovacím předmětem ve školách, ostatní jazyky se vyučovaly jako povinné předměty. Školní osnovy byly přepracovány podle sovětského vzoru, začaly se používat sovětské učebnice. Učitelé a vědečtí pracovníci museli skládat jazykové zkoušky a prokázat zvládnutí teorie marxismu-leninismu.

Rovněž byly odstraňovány polské názvy úřadů, obchodů a měst, měnily se názvy ulic. Jako platidlo byl zaveden rubl, přičemž Poláci si mohli vyměnit jen omezené, poměrně nízké částky zlotých. Od ledna roku 1940 byl zaveden i ruský kalendář [Richter 2004: 350].

3. Vysídlování obyvatel

V roce 1940 byl nacisty vytvořen Generalplan Ost (Generální plán Východ), který měl přinést „konečné řešení slovanské otázky“. Šlo o dokument nejvyššího utajení a jeho znění známe zejména z memoranda, které k němu napsal později, 27. dubna 1942, dr. Erich Wetzel, Leiter der Hauptstelle Beratungsstelle des Rassenpolitischen Amtes der NSDAP (ředitel Centrální poradny v otázkách rasové politiky NSDAP). Ono zmíněné memorandum neslo název „Poznámky a doplňující návrhy ke Generálnímu plánu Ost Reichsführera SS“.

V původním znění Generalplanu Ost mělo být ze Střední a Východní Evropy až za Ural, na Sibiř, vysídleno 31 000 000 obyvatel. Dalších zhruba 14 000 000 osob mělo zůstat a tito lidé měli sloužit jako levná pracovní síla. Měli být zbaveni všech občanských práv a měl jim být zamezen přístup ke vzdělání na středních a vysokých školách. Mezi značnou část vysídlených obyvatel měli patřit Poláci, kterých mělo být na východ deportováno 14 000 000 - 23 000 000. Wetzel ve svých úpravách navrhoval, aby byl celkový počet vysídlených osob zvýšen na 46 000 000 - 51 000 000 [Grünberg 2007: 226].

Tyto plány se nikdy nepodařilo naplnit. Generalplan Ost byl rozdělen na Kleine Planung (Malý plán), který zahrnoval dílčí deportace ještě během trvání vojenského konfliktu a Grosse Planung (Velký plán), během kterého měla být vykonána většina deportací. Velký plán měl být zrealizován po vítězství ve válce, které ovšem nepřišlo. Tento výplod nacistické megalomanie je však nutno brát se vši vážností, neboť měl plnou podporu Adolfa Hitlera a stejně tak dalších významných nacistických pohlavárů od Himmlera, přes Göringa a Bormanna, až po Ribbentropa [Grünberg 2007: 229]. Je tedy velmi pravděpodobné, že by v případě vojenské porážky Sovětského svazu byl zrealizován.

Mnoho Poláků bylo i tak postiženo násilným vysídlením, jen nebyli deportováni na Sibiř, (na rozdíl od svých soukmenovců ze sovětského záboru, o čemž se zmíním později) ale byli přesouváni po území Polska. Primárním cílem nacistů bylo Poláky postupně vytlačit z území, které byly přímo připojeny k Velkoněmecké říši, na území Generálního gouvernementu, který měl být dočasným odkladištěm „nežádoucích živlů“. V této souvislosti bylo do dne 15. listopadu z Povartí do Generálního gouvernementu deportováno 234 620 osob. Dalších 59 716 osob bylo do Generálního

gouvernementu deportováno z ostatních území, které byly po rozdělení Polska připojeny k říši. Jaký byl přesný počet vysídlených Poláků do června 1941 není známo, ale v říjnu 1944 činil 435 167 lidí [Grünberg 2007: 210-211]. Toto číslo jasně dokládá, že vysídlování bylo prováděno vytrvalým a nijak neutuchajícím tempem.

Do poloviny roku 1941 osídlilo polská území zhruba 200 000 etnických Němců, kteří pocházeli z pobaltských států, z Volyně, či z Generálního gouvernementu. Ti zabrali zhruba 10 procent polské zemědělské půdy a 20 procent ze 60 000 polských zkonfiskovaných podniků [Bullock 1995: 641].

Zatímco nacisté chtěli výhledově vysídlit drtivou většinu všech Poláků, Sověti ze svého polského záboru deportovali osoby vždy na základě konkrétního sociálního statutu deportovaného. Takový člověk tedy mohl být továrník, zemědělec, ale třeba také člen rodiny vojenského zajatce, či jiné osoby, uvězněné po sovětském vpádu do Polska. Paradoxní však je, že ze sovětského záboru byl i tak do června 1941 deportován nejméně stejný počet lidí, jako z území připojených k Velkoněmecké říši do Generálního gouvernementu až do roku 1944 a ústupu Němců z Polska.

Uvádí se, že Sověti uskutečnili čtyři významné vysídlovací akce. Ta první proběhla 10. února 1940 na základě rozhodnutí rady lidových komisařů z 5. prosince 1939. Následující dva měsíce byly vypracovávány seznamy deportovaných osob a byly zajišťovány technické přípravy deportací. V této vlně bylo podle údajů NKVD deportováno asi 140 000 osob, především rolníků, obyvatel malých měst, zemědělských kolonistů a lesníků. 82 procent deportovaných tvořili Poláci, ale postiženi byli také Ukrajinci a Bělorusové, kteří byli rekrutováni zejména mezi lesníky. Cílová destinace pro deportované osoby byly především oblasti v severním Rusku a na západní Sibíři [Courtois, Werth, Panné, Paczkowski, Bartošek, Margolin 1999: 330].

O další vlně deportací rozhodla Rada lidových komisařů 2. března, jen pár dní před rozhodnutím postřílet polské válečné zajatce a ostatní vězně. Deportace započaly v noci z 12. na 13. duben a jejich obětí byly právě rodiny osob, které byly v té době postupně likvidovány na popravištích. Tito lidé byli v drtivé většině deportováni do Kazachstánu a to za velmi krutých podmínek, kdy trpěli hladem a zimou. V této skupině, která podle údajů NKVD čítala 61 000 osob, byly navíc většinou ženy a děti, neboť muži většinou čekali na popravu, nebo již byli po smrti [Courtois, Werth, Panné, Paczkowski, Bartošek, Margolin 1999: 330-331]. Po

příjezdu do stepi bylo těmto lidem nakázáno najít si nějaké místo, kde budou bydlet. Museli tedy přesvědčit nějakou místní rodinu, která se už tak ve svém příbytku tísnila, aby je vzala pod svojí střechu. Také jim bylo řečeno, že každá zdravá osoba musí pracovat a výplatu že dostanou po žních [Paul 2008: 195].

Třetí vlna deportací se uskutečnila na základě toho samého rozhodnutí, jako vlna druhá. Proběhla v noci z 28. na 29. června 1940 a týkala se osob, které před zářím 1939 nebydlely na území připojených k Sovětskému svazu a které se nevrátily po uzavření příslušné sovětsko-německé smlouvy o návratu uprchlíků do německé okupační sféry. Tam se předtím vrátilo přes 60 000 lidí, mezi nimi dokonce 1 500 Židů. Drtivá většina Židů se však nevrátila a ze zhruba 80 000 lidí, které postihla třetí vlna deportací, tvořili Židé celých 84 procent. V tomto případě je nutno podotknout, že deportace na východ pro ně byla menším zlem, neboť v německé okupační sféře by je čekala téměř jistá smrt..

Poslední vlna deportací se odehrála v květnu a červnu 1941 a byla spojena s deportacemi z v té době již Sověty anektovaného Pobaltí. Vysídleným lidem bylo přikázáno 20 let pobývat v určité oblasti (většinou opět v Kazachstánu) a nepočítáme-li Lotyšsko, Estonsko a Litvu, činil počet deportovaných 86 000 osob [Courtois, Werth, Panné, Paczkowski, Bartošek, Margolin 1999: 331].

Celkový počet všech osob, deportovaných v rámci čtyř hlavních a dalších menších akcí, se odhaduje na 400 000 – 450 000. K tomu bylo dalších zhruba 150 000 mladých mužů ze sovětského záboru Polska povoláno do Rudé armády, kde si odbývali službu, zejména ve strojbatalionech (pracovních táborech). Dalších více než 100 000 osob nastoupilo práci v průmyslu, zejména v doněcké pánvi, na Urale a na západní Sibiři a nelze říci, že by tak učinili zcela ze svého rozhodnutí [Courtois, Werth, Panné, Paczkowski, Bartošek, Margolin 1999: 331]. Dřívější odhady počtu deportovaných osob ze sovětského záboru Polska byly ještě vyšší. V tom prvním, který v roce 1941 předložil z pověření polské exilové vlády jeden z jejích členů, Stanislaw Kot, se uvádí, že mezi lety 1939-1941 byl do vnitrozemí Sovětského svazu deportován 1 000 000 civilistů [Kaiser 2003: 33]. Tento počet byl snížen na základě pozdějších výzkumů.

4. Plány nacistů a bolševiků do budoucna; dopad okupace na původní obyvatele

V přímé návaznosti na předchozí dvě kapitoly lze nastínit, s jakým účelem nacisté Poláky fyzicky likvidovali a vysídlovali. Opět neexistuje lepší důkaz, než část projevu, který Heinrich Himmler 15. března 1940 přednesl velitelům táborů na okupovaném polském území: „Hlavním a nejdůležitějším úkolem je odhalení všech polských vůdců (...), abychom je mohli zneškodnit. Pánové, jako velitelé táborů přece nejlépe víte, jak je třeba tento úkol plnit. Všechny odborníky polského původu využijeme v našem válečném průmyslu. Potom zmizí všichni Poláci ze světa. Během této odpovědné práce musíte rychle a ve stanoveném termínu vyhubit polský živel. Všem velitelům táborů uděluji v tomto smyslu svou plnou moc. Je nevyhnutelné, aby si velký německý národ uvědomil, že jeho hlavním posláním je zničení všech Poláků“ [Grünberg: 2007: 207].

Hans Frank 26. března 1941 na shromáždění politických vedoucích NSDAP v Generálním gouvernementu Himmlerova slova víceméně potvrdil, když prohlásil: „Naším cílem musí být úplné získání této země pro německý národ. Uskutečníme jej během několika desítek let, ale možná i dříve (...). Vůdce mi slíbil, že v nejbližší době zcela zbaví Generální gouvernement Židů. Kromě toho padlo jednoznačné rozhodnutí, že Generální gouvernement se má v budoucnosti stát německou sférou. V místech, kde dnes žije 12 miliónů Poláků, bude jednou žít 4-5 miliónů Němců. Generální gouvernement se má stát stejně německou zemí, jako je Porýní“ [Grünberg 2007: 191].

Další citace zde dle mého názoru není potřeba uvádět. Pokud tyto výroky vyšly z úst mužů, kteří byli v nacistické hierarchii tak vysoko, jako Reichsführer SS Himmler a generální guvernér Frank, je evidentní, že všechny tyto záměry byly myšleny smrtelně vážně a tvořily jednu z hlavních nacistických priorit. Himmler v té samé době několikrát otevřeně hovořil o úplné eliminaci všech Židů a pouze díky prohře ve válce a nedostatku času se nacistům tento záměr nepodařilo naplnit. Lze tedy se vši vážností tvrdit, že cílem nacistů bylo vyhnat z území Polska všechny Poláky a území osídlit Němci. A aby ještě před vysídlením nebyli schopni organizovaného odporu, byla, jak již také bylo zmíněno, část obyvatel fyzicky zlikvidována.

Zatímco nacistům se většinu jejich zamýšlených plánů v Polsku nepodařilo zrealizovat, Sověti to měli jednodušší v tom, že pro naplnění svých cílů ve východním Polsku nepotřebovali tolik času; navíc měli k dispozici obrovské prostory, kam mohli deportovat stovky tisíc „nepřátel lidu“.

Sovětům se povedlo během krátké chvíle uvést do praxe „výdobytky“ svého modelu. Zrušili soukromé vlastnictví a znárodnili průmysl a obchod; začali združstevňovat a ustavili systém jedné strany. Každý dům a byt ve městě i na venkově se stal obětí rabování ze strany nejprve Rudé armády, či později nově příchozích sovětských představitelů a jejich rodin. Východní Polsko se brzy vyrovnalo nízké úrovni hospodářství ve zbytku Sovětského svazu [Bullock 1995: 642-643].

Z geopolitického hlediska měla okupace východního Polska napomoci vytvoření širokého nárazníkového pásma proti případné invazi se západu. Toto pásmo se mělo táhnout od Finska až k Černému moři [Bullock 1995: 644]. Pozdější vývoj ukázal, že o několik stovek kilometrů posunutá hranice hrály významnou úlohu během napadení Sovětského svazu Německem, neboť německá vojska, také díky nutnosti překonat větší vzdálenost, dorazila k Moskvě příliš pozdě a byla postižena krutou ruskou zimou.

Není jasné, jak by vypadal další průběh vypořádávání se s „nepřáteli lidu“. Vzhledem k tomu, že poslední vlna deportací proběhla ještě těsně před vpádem Němců, je poměrně pravděpodobné, že by sovětské operace zasáhly ještě více obyvatel, než se tak stalo do června 1941. Jak by asi vypadal budoucí vývoj v Polsku můžeme vypořádat na základě sovětského počínání v Pobaltí v letech 1940-1941 a poté po skončení Druhé světové války, kdy se všechny tři pobaltské národy dostaly na dlouhá desetiletí do sovětského područí.

Závěr

V závěru bych chtěl porovnat jednotlivé aspekty vpádu a následného vládnutí na území rozděleného Polska, kterými se Němci a Sověti prezentovali a tím i odpovědět na otázkou, kterou jsem si stanovil v úvodu.

Z pohledu vojenských operací lze srovnat vojenskou sílu obou útočníků, kterou k napadení Polska použily. Sověti nasadili méně vojáků a letadel, než Němci, ale větší množství tanků a obrněné techniky. Rudá armáda se pochopitelně setkala s nepoměrně slabším odporem. Německé i sovětské jednotky se, jak již bylo zmíněno, během bojů dopouštěly zločinů jak proti zajatým polským vojákům, tak proti civilistům.

Německá propaganda líčila Poláky jako „podlidi“; Himmler v tajném projevu k armádním generálům v Koblenzi v březnu 1940 řekl, že „pouze příliv germánské krve učinil z některých Poláků velké a nebezpečné osobnosti“ [Irving 2000: 256]. Němečtí vojáci a stejně tak německá veřejnost byla zaplavována zprávami o nelidských činech Poláků na německých obyvatelích a zejména událostmi během „Krvavé neděle“ ve městě Bydhošť. Tyto informace měly ospravedlňovat tvrdý postup na nově dobitých územích. Nacistická kampaň byla zaměřena nejen proti polskému státu, ale přímo proti polskému národu.

Na sovětských letácích, určených polským jednotkám stálo: „Vojáci! V posledních dnech byla polská armáda zcela zničena. Vojáci! Zabijte své důstojníky a generály. Myslete na to, že nyní Rudá armáda osvobodí polský národ od nesmyslné války. Věřte nám! Rudá armáda Sovětského svazu je vaším jediným přítelem. Velitel ukrajinského frontu S. Timošenko.“ [Piekalkiewicz 2007: 242]. Letáky, které byly určeny především ukrajinským rolníkům a dělníkům, obsahovaly následující výzvu: „Zbraní, kosami, vidlemi a sekerami bij odvěké své nepřátele – polské pány, kteří proměnili tvou zemi v bezprávnou kolonii“ [Richter 2004: 261].

I ze strany Sovětů tedy byl útok na Polsko veden se zcela evidentním protipolským nádechem. Což ovšem velitelé Rudé armády před svými podřízenými tajili. V rozkazech před zahájením útoku se uvádělo, že „dělníci i rolníci Běloruska i Ukrajiny povstali do boje se svými odvěkými nepřáteli – velkostatkáři a kapitalisty“ [Richter 2004: 260]. Řadoví vojáci Rudé armády byli zcela zmateni dokonce prý na Poláky volali: „My jedem bit' Germanca!“ [Richter 2004: 273].

Při pohledu na celkové ztráty obyvatelstva rozděleného Polska se na první pohled zdá, že nacisté používali při okupaci daleko tvrdší metody, než Sověti. Uvádí se, že během nacistické okupace (tedy až do roku 1944) zemřelo na její následky 5 384 000 osob [Piekalkiewicz 2007: 274]. Když se na druhé straně spočítají oběti dvouleté sovětské vlády v Polsku, tak celkový počet lidí, kteří byli zavražděni, nebo zemřeli během deportací, případně na následky otřesných životních podmínek v novém místě pobytu, je při nejtřízlivějším odhadu vyčíslen na 90 000 – 100 000 mrtvých [Courtois, Werth, Panné, Paczkowski, Bartošek, Margolin 1999: 332].

Vzhledem k podobě stanovené otázky je ovšem velmi důležité přesně charakterizovat, jaké skupiny obyvatel Polska mezi těmito oběti byly. Největší skupinu obětí v německé části tvořili Židé. Ti měli být podle nacistických plánů do jednoho zlikvidováni a válku přežil jen zlomek z nich. Celkem jich během německé okupace zahynulo 2 900 000 [Bullock 1995: 959].

Pokud se podíváme na německé zločiny na etnických Polácích, můžeme vyzorovat, že nacisté se velmi nekompromisně zaměřili na již zmiňované vůdčí elementy a zejména polskou inteligenci. Na území německého záboru zahynulo 7 500 lékařů, 4 500 advokátů, 4 200 inženýrů, 700 profesorů a vědeckých pracovníků, 3 963 učitelů základních škol, 848 učitelů středních škol a 2 647 kněží [Piekalkiewicz 2007: 274]. Když vezmeme v potaz tato čísla a připočteme k nim plány na vysídlení Poláků, společně s některými již zmiňovanými autentickými výroky vrcholných nacistických pohlavárů, můžeme jen těžko pochybovat o záměru zničit polský národ, coby autonomní kulturní jednotku.

Přes jednu třetinu z celkového počtu obětí okupace východního Polska Sovětským svazem povraždili během jednotlivých akcí popravčí NKVD. Do očí bijící je skutečnost, že takto zlikvidovaní Poláci přesně odpovídali charakteru svých krajanů z německé části záboru, proti kterým nacisté zorganizovali několik eliminačních operací. Likvidace necelých 15 000 důstojníků ze tří zajateckých táborů na první pohled vypadá jako akce proti polské armádě, případně jiným ozbrojeným složkám. Je však velmi důležité si uvědomit, že větší část popravených nebyli důstojníci z povolání, ale záložní důstojníci, kteří polskou uniformu oblékli až po všeobecné mobilizaci. Tito lidé se rekrutovali z elity polského národa, ze vzdělaných lidí, často s rozličnými vysokoškolskými tituly. Plukovník Stanislaw Lubodziecki byl vězněn v Kozělsku a díky tomu, že byl přeložen s neznámým určením, byl jedním z mála šťastlivců z onoho tábora, kteří přežili rok 1940. Po válce v Londýně vylíčil, jak

vypadala skladba tamních vězňů. Byla tam řada špičkových polských lékařů s rozličnou specializací, soudců a prokurátorů včetně předsedy Nejvyššího soudu a většiny členů Nejvyššího vojenského soudu. Dále pak inženýři, učitelé, novináři a publicisté, spisovatelé, obchodníci, průmyslníci, sedláci, zástupci duchovenstva a jiní [Kaiser 2003: 207-208].

Deportace rovněž postihly zejména zámožnější skupiny obyvatelstva, které tvořily jeden z pilířů polského národního uvědomění. Během deportací navíc od sebe byly často zcela bezohledně oddělováni jednotliví členové rodin [Richter 2004: 351], čímž se také do budoucna měla oslabit národní tradice Poláků a jejich její kontinuita.

Z těchto důvodů lze tvrdit, že cíl obou dvou totalitních režimů, který jedni nazývali „rasové vyčištění“ a druzí „sovětizace“, byl shodný. Zpřetrhat vazby Poláků na jejich historii a tradici a zašlapat znaky jejich národní svébytnosti. Nekompromisní potlačování polštiny v obou částech Polska budiž jasným důkazem. Přitom zrovna jazyk je společně s historií jedním z jednotlicích prvků každého národa. Jen díky historickým okolnostem nacisté ani bolševici své dílo nedokončili. Měli na to příliš málo času a nacistům navíc chyběl dostatečně velký stabilizovaný prostor, kam mohli celý polský národ vysídlit. Paradoxem je, že Velkoněmecká říše a Sovětský svaz způsobily dočasný zánik Polska a poté díky své vzájemné konfrontaci umožnily jeho obnovení a návrat na mapu, leč v jiných hranicích a s jiným politickým zřízením. Čím déle by vedle sebe oba diktátorské režimy žily v míru, tím více by se zvětšovala škoda na polském národě.

Z pohledu dnešní doby je tento závěr aktuální díky tomu, že současný diskurz, který platí zejména v laické společnosti, staví oba dva totalitní režimy na jinou úroveň. A to i v případě, kdy z dlouhé éry komunismu vypíchneme nejtvrdší dobu stalinismu. Lokomotivy, které táhly vagóny plné Poláků, určených na popravu, či deportaci, měly na přední straně velké rudé pěticípé hvězdy. Ty samé hvězdy dnes můžeme vidět na oblečení některých lidí a společnost je k tomuto symbolu o mnoho shovívavější, než k symbolům nacismu. Proč tomu tak je? Židů bylo na území Polska povražděno několik miliónů, polských důstojníků a ostatních nejexponovanějších třídních nepřátel několik desítek tisíc. Ovšem tento nepoměr způsobuje nikoli menší intenzita zločinů na straně bolševiků, ale jednoduše fakt, že lidí, kteří bytostně odporovali principům jejich ideologie, bylo konkrétně v Polsku méně, než tomu bylo u nacistů. Oba dva režimy bychom měli posuzovat v jejich plném rozsahu. Není totiž

důležité, zda díky nim předčasně zahynul Čech, Polák, Žid, nebo Lotyš. Mnoho lidí má u nás tendenci podceňovat komunistické zločiny oproti těm nacistickým z toho důvodu, že na ně nahlíží optikou české, potažmo československé historie. To je ovšem pohled chybný a zavádějící.

Summary

Germany and the Soviet Union attacked Poland in September 1939. This aggression was based on secret collusion between the two attacking states which was arranged few days before the start of the German offensive.

German army had a major superiority in weaponry and Polish troops were being pushed deep into the center of Poland. After the Battle of the Bzura, which proved to be the key point in the German invasion, there was practically no chance left for the Polish army to stop the German attack.

When the Red Army surpassed the eastern Polish border, it was only a question of time until the Polish defence is going to collapse.

Quickly after the enthronement of the new regime, both Nazis and Soviets started massive campaign against certain groups of the Polish nation, especially intelligence, Polish Jews, nobility, military officers, clergy, landowners, factoryowners and many other. These people were being killed, deported to concentration camps, or send into the wastelands of the Soviet Union.

There are many circumstances demonstrating the convergence of the Nazi and the Bolshevik ideology. Expatriation of Poles just another example. Both occupiers tried to suppress the basic attributes of Polish national identity such as Polish language and Polish culture. It shows that whether the violence had racial or class subtext, the outcome for the Polish nation was quite similar.

Seznam literatury

neperiodická:

- BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin: paralelní životopisy*. Plzeň: Mustang, 1995, ISBN 80-85831-51-1
- COURTOIS, Stéphane, WERTH, Nicolas, PANNÉ, Jean-Luis, PACZKOWSKI Andrzej, BARTOŠEK, Karel, MARGOLIN, Jean Luis. *Černá kniha komunismu I. – zločiny, teror, represe*. Praha: Paseka, 1999, ISBN 80-7185-194-9
- GOLDHAGEN, Daniel, Jonah. *Hitlerovi ochotní katani*. Praha: Lidové noviny, 1997, ISBN 80-7106-206-5
- GRÜNBERG, Karol. *SS Hitlerova černá garda*. Praha: Naše vojsko, 2007, ISBN 978-80-206-0859-8
- IRWING, David. *Hitlerova válka a válečná stezka z let 1933-1945*. Brno: Jota, 2000, ISBN: 80-7217-123-2
- KAISER, Gerd. *Katyň - státní zločin - státní tajemství*. Praha: BB/art, 2003, ISBN 80-7341-075-3
- PAUL, Allen. *Katyň – Stalinský masakr a triumf pravdy*. Praha: Euromedia Group, k. s. – Knižní klub, 2008, ISBN: 978-80-242-1978-3
- PIEKALKIEWICZ, Janusz. *Polské tažení: Hitler a Stalin rozbijejí Polskou republiku*. Praha: Naše vojsko, 2007, ISBN 80-206-0759-5
- RICHTER, Karel. *Válka začala v Polsku: utajovaná fakta o německo-sovětské agresi*. Praha: Epocha, 2004, ISBN 80-06328-43

- RICHTER, Karel. *Zločin, který unikl trestu: masakr v Katyni*. Praha: Epoque, 2008, ISBN 978-80-87027-68-4
- ROSSINO, Alexander. *Hitler strikes Poland: Blitzkrieg, ideology and atrocity*. Lawrence: University Press of Kansas, 2003, ISBN 0-7006-1234-3
- WILLIAMSON, David G. *Zrazené Polsko: nacistická a sovětská invaze v roce 1939*. Brno: Jota, 2010, ISBN: 978-80-72177-40-0

Schválený projekt bakalářské práce:

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

**Srovnání vývoje německé a sovětské části
rozděleného Polska od roku 1939 do roku 1941**

autor práce: Michal Čermák

vedoucí práce: PhDr. Jaromír Soukup, Ph.D.

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha 2009

Úvod

Napadení Polska nacistickým Německem a následná participace Sovětského svazu na demolici tohoto státu, je jedním z nejnechvalnějších momentů novodobé evropské historie. Dva diktátoři, kteří se na tomto plánu předem domluvili, se při svém konání opírali o ideologie, které byly na první pohled protichůdné, ale v praxi se nepříjemně protínaly.

Hitler i Stalin měli své důvody pro rozbití polského státu. Pro Hitlera představoval útok na Polsko první krok jeho plánu Drang nach Osten, tedy obsazení slovanských území na východ od Německa. Stalin měl zase s Poláky nevyřízené účty z dob rusko-polské války, kdy si Poláci po svém vítězství vydobyli území, které na východě téměř kopírovalo rusko-polské hranice z roku 1772, kdy došlo k prvnímu dělení Polska.

Hitler považoval Poláky za příslušníky národa, který je třeba zničit. Na druhé straně Stalin v polské elitě viděl třídního nepřítele a útok na Polsko navenek interpretoval jako osvobození utiskovaných menšin a jejich přičlenění pod ochranná křídla Sovětského svazu. Výsledkem bylo vymazání Polska z mapy.

Vymezení problému

Časový úsek, o němž práce pojednává, je z jedné strany ohraničen nacistickým útokem na Polsko 1. září 1939 a na straně druhé začátkem operace Barbarossa 22. června 1941, tedy dnem, kdy Hitler napadl Sovětský svaz.

Zaměřím se na porovnání stylu obsazování polského území německými a sovětskými jednotkami a následně na porovnání charakteristik německé okupační správy v Generálním gouvernementu a území, připojených přímo k Říši a naproti tomu správy území, přičleněných k Sovětskému svazu, konkrétně k Ukrajinské sovětské socialistické republice a k Běloruské sovětské socialistické republice.

Prostuduji dopad německé a sovětské nadvlády na život původních obyvatel. Pojmenuji skupiny původních obyvatel, které byli nacisty a bolševiky považovány za nebezpečné pro režim a podívám se na způsob, jakým tyto obyvatelé byli eliminováni. Podívám se na to, jakým způsobem Němci a Sověti uplatňovali své rasové a třídní ideologie v cizí zemi. Rovněž porovnáám plány, které měli oba diktátoři se získaným územím do budoucna

Pro svou práci jsem toto pochmurné téma vybral z toho důvodu, že případ Polska je učebnicovým příkladem brutality a nelidské povahy dvou nejzločinnějších politických ideologií, které se v moderní historii objevily. Tyto ideologie mají i po uplynutí sedmdesáti let v populaci stále své příznivce a proto není od věci připomenout si, jaký vliv měly na osudy lidí, v tomto případě obyvatel zaniklého polského státu

Výzkumná otázka

Sledovali němečtí nacisté i sovětsí bolševici stejný cíl v podobě rozmělnění a likvidace polského národa, coby kulturní a sociální jednotky?

Metodologie

Z metodologického hlediska je práce pojata jako klasická komparativní případová studie. Jde o srovnání dvou konkrétních případů, německé a sovětské části rozděleného Polska.

Osnova

- 1) Úvod**
- 2) Vojenský útok**
- 3) Eliminace ideových nepřátel**
- 4) Vysídlování obyvatelstva**
- 5) Uplatňování nacistické a bolševické ideologie v praxi – dopad na hospodářství, kulturu a životní úroveň obyvatel**
- 6) Plány nacistů a bolševiků do budoucna**
- 7) Závěr**

Seznam literatury

neperiodická:

RICHTER, Karel: *Válka začala v Polsku: utajovaná fakta o německo-sovětské agresi*, Praha: Epoque, 2004, ISBN 80-06328-43

BULLOCK, Alan: *Hitler a Stalin: paralelní životopisy*, Plzeň: Mustang, 1995, ISBN 80-85831-51-1

PIEKALKIEWICZ, Janusz: *Polské tažení: Hitler a Stalin rozbíjejí Polskou republiku*, Praha: Naše vojsko, 2007, ISBN 80-206-0759-5

GRÜNBERG, Karol: *SS Hitlerova černá garda*, Praha: Naše vojsko, 2007, ISBN 978-80-206-0859-8

COURTOIS, Stéphane, WERTH, Nicolas, PANNÉ, Jean-Luis, PACZKOWSKI Andrzej, BARTOŠEK, Karel, MARGOLIN, Jean Luis: *Černá kniha komunismu I.*, Praha: Paseka, 1999, ISBN 80-7185-194-9

GOLDHAGEN, Daniel, Jonah: *Hitlerovi ochotní katani*, Praha: Lidové noviny, 1997, ISBN 80-7106-206-5

KAISER, Gerd: *Katyň - státní zločin - státní tajemství*, Praha: BB/art, 2003, ISBN 80-7341-075-3

RICHTER, Karel: *Zločin, který unikl trestu: masakr v Katyni*, Praha: Epoque, 2008, ISBN 978-80-87027-68-4

KNOPP, Guido: *Holokaust: zločin proti lidstvu*, Praha: Ikar, 2008, ISBN 978-80-249-1075-8

ROSSINO, Alexander: *Hitler strikes Poland: Blitzkrieg, ideology and atrocity*, Lawrence: University Press of Kansas, 2003, ISBN 0-7006-1234-3

WETTIG, Gerhard: *Stalin and the Cold War in Europe: the emergence and development of East-West conflict, 1939-1953*, Landham: Rowman and Littlefield, 2008, ISBN 978-0-7425-5542-6

